

ZMENY SOCIÁLNEJ ŠTRUKTÚRY A ŽIVOTNÝ ŠTÝL OBYVATEĽSTVA V SUBURBÁNEJ LOKALITE KANAŠ

Alena Lukáčová – Veronika Zuskáčová

CHANGES OF SOCIAL STRUCTURE AND LIFE STYLE OF THE INHABITANTS IN THE SUBURBAN LOCALITY OF KANAŠ

Abstract

The influence of suburbanisation processes and migration of city inhabitants into originally rural hinterland have caused the formation of specific patterns of social environment in suburban localities. The clash of two population groups with different demographic, education and social-economic structure, as well as with markedly distinct life style draws many new negative and positive phenomena and definitely transforms the life of local community. The results of empirical research in the community are being presented in this contribution. The research has been concentrated on how and to what extent is the social climate being affected and transformed by the inflow of new allochthonous inhabitants into the Prešov suburban locality – Kanaš. We have particularly focused on the question concerning the existence and intensity of social contacts between original and new inhabitants, comparison of social characteristics and life style of both groups, as well as the degree of integration of new residents into the local society or their separation or isolation.

Key words: suburbanisation, hinterland, social environment, community

1 Úvod a metodologické východiská

Pod vplyvom suburbanizačných procesov a migrácie mestského obyvateľstva do pôvodne vidieckeho zázemia dochádza k vytváraniu špecifických foriem sociálneho prostredia prímestských lokalít. Stret dvoch skupín obyvateľstva s rozdielnou demografickou, vzdelanostnou a sociálno-ekonomickou štruktúrou, ako aj s výrazne odlišným životným štýlom vyvoláva množstvo nových negatívnych i pozitívnych javov a definitívne pretvára život miestnej komunity. Cieľom empirického výskumu, ktorého výsledky sú prezentované v tomto článku, bolo zistiť, do akej miery a akým smerom ovplyvňuje príliv nových obyvateľov sociálnu klímu v miestnej časti Veľký Šariš – Kanaš, ktorá je súčasťou suburbánnej zóny tretieho najväčšieho slovenského mesta Prešov. Predmetom záujmu bola najmä otázka existencie a intenzity sociálnych kontaktov medzi starousadlíkmi a novým obyvateľstvom, komparácia sociálnych charakteristík a životného štýlu oboch skupín obyvateľstva a miera začlenenia sa nových rezidentov do lokálnej spoločnosti, prípadne ich separácia, či izolácia.

Účelom prípadovej štúdie je charakterizovať skúmané územie so zameraním na sledovanú problematiku, a to na základe dostupných štatistických dát, obohatených o údaje získané empirickým výskumom. Miestna časť Veľký Šariš-Kanaš reprezentuje typickú suburbánnu lokalitu v zázemí postkomunistického mesta strednej veľkosti. Nachádza sa v tesnej blízkosti centrálného mesta, vyznačuje sa pomerne dobrou dostupnosťou a zachovalým prírodným prostredím. Už pred nástupom suburbanizačných procesov bola často využívaná mestským obyvateľstvom na rekreáciu a oddych. Rezidenčná suburbanizácia je v nej podľa Sedlákovej (2007) relatívne rozvinutá, a to disperznou aj adičnou zástavbou. Jej špecifikom v rámci suburbánnej zóny Prešova je zároveň skutočnosť, že nie je samostatnou obcou, ale administratívne spadá pod nevelké mesto Veľký Šariš. To spôsobuje nedostatok až úplnú absenciu relevantných štatistických údajov, ktoré sú väčšinou evidované len na úrovni mesta. Navyše je možné predpokladať určitú prepojenosť aj s mestom Veľký Šariš, a to najmä v ekonomickej oblasti, oblasti služieb a spoločenského života. Práve tieto skutočnosti boli dôvodom rozhodnutia detailne preskúmať osobité prejavy rezidenčnej suburbanizácie v miestnej časti Kanaš a vyhnúť sa tak možným skresleniam.

Empirický výskum bol na území lokality realizovaný v priebehu mesiacov marec a apríl 2009 a pozostával z dotazníkového šetrenia, rozhovoru s primátorom mesta aj obyvateľmi miestnej časti Kanaš a detailného mapovania priestorového rozloženia novej suburbánnej zástavby. Pri formulácii otázok použitých v dotazníkoch a rozhovoroch sme vychádzali z doterajších štúdií zameraných na problematiku sociálneho prostredia v suburbánnych zónach slovenských a českých miest (Puldová, Ouředníček 2006; Sadílek 2006; Doležalová, Ouředníček 2007; Sedláková 2007). Otázky boli orientované na získanie podrobných informácií o sociálnej štruktúre obyvateľstva (vek, vzdelanosť, ekonomická aktivita, veľkosť a charakter domácnosti a pod.), o miere sociálnej interakcie medzi novousadlíkmi a starousadlíkmi a ich zapojení do života komunity (miesta sociálnych kontaktov, ich povaha a intenzita, občianska aktivita, využívanie miestnych služieb, účasť na spoločenskom živote v obci a pod.), ako aj o kvalite bývania, preferenciách a spokojnosti s bývaním v skúmanej lokalite (typ obydľia, motivačné faktory, preferovaný spôsob dopravy, hodnotenie vybavenosti obce, podnety na zlepšenie

a pod.). Po formálnej stránke boli použité zväčša uzavreté a polouzavreté otázky s možnosťou doplnenia, pri skúmaní názorov a hodnotení sa vyskytoval aj otvorený typ otázok

Následne boli zostavené dva typy dotazníkov, osobitne pre starousadlíkov a novousadlíkov (vzor oboch dotazníkov v prílohe). S cieľom získať vyčerpávajúci obraz skúmaných skutočností sa šetrenie uskutočnilo vo všetkých domácnostiach časti Kanaš, s výnimkou domov rozostavaných a zjavne opustených, ako aj chatových a záhradkárskeho objektov. Celkovo tak bolo rozdáných 246 dotazníkov, z toho 127 do nových suburbánnych rezidencií a 119 do pôvodných obydlií. Za novú zástavbu sú tu považované všetky objekty postavené po roku 1989, kedy možno predpokladať počiatkové prejavy suburbanizácie. Úspešnosť návratnosti dotazníka bola 70,7 % (174 zozbieraných dotazníkov), z toho 78,7 % (100 dotazníkov) v prípade novousadlíkov a 62,2% (74 dotazníkov) v prípade starousadlíkov. Nižšia úspešnosť u pôvodných obyvateľov je daná množstvom prestárlych domov a domov využívaných na víkendovú rekreáciu, u ktorých je vyššia pravdepodobnosť, že nie sú trvalo obývané, ako aj menšou ochotou zúčastniť sa šetrenia najmä u obyvateľov vo vyššom veku.

2 Východiská premeny sociálneho prostredia v lokalite

2.1 Demografická a sociálno-ekonomická štruktúra obyvateľstva

V dôsledku suburbanizácie dochádza v miestnej časti Kanaš, podobne ako v iných prímestských lokalitách, k premiešavaniu obyvateľstva s odlišnými demografickými a sociálnymi charakteristikami. Aktérmi rezidenčnej suburbanizácie sú totiž v prostredí postkomunistických krajín prevažne príslušníci najvyšších spoločenských vrstiev, čo kontrastuje so všeobecne nízkym sociálno-ekonomickým statusom vidieckeho obyvateľstva. Kvôli absencii relevantných štatistických údajov sme pri uvedených analýzach vychádzali výlučne z údajov získaných dotazníkovým šetrením rozhovormi.

Prvé rozdiely medzi novousadlíkmi a pôvodným obyvateľstvom možno badať už pri vekovej štruktúre respondentov. Priemerný vek u respondentov spomedzi nových obyvateľov bol mierne nižší ako u pôvodného obyvateľstva (42,14 oproti 48,62 rokov). Nakoľko môže byť tento údaj vďaka veľkému vekovému rozpätiu respondentov skreslený, väčšiu výpovednú hodnotu má modus, teda najčastejšie sa vyskytujúci vek u jednotlivých skupín respondentov. U novousadlíkov predstavuje táto hodnota 38 rokov, kým u pôvodného obyvateľstva je to až 55 rokov. To svedčí o jednoznačne priaznivejšej vekovej štruktúre suburbánnych rezidentov, z ktorých väčšina je v produktívnom veku.

Ešte výraznejší je kontrast vzdelanostnej štruktúry respondentov (Tab.1). Podiel vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva je u novousadlíkov neporovnateľne vyšší. Kým u nového obyvateľstva dosahuje úroveň 49%, teda takmer polovicu z celkového počtu, z pôvodného obyvateľstva len 11 respondentov (14,9%) absolvovalo vysokú školu. Naopak výrazne vyššie je u starousadlíkov zastúpenie základného a stredoškolského vzdelania bez maturity.

Tab.1: Vzdelanostná štruktúra respondentov

Dosiiahnuté vzdelanie	novousadlíci		starousadlíci	
	abs.počet respondentov	relat.počet respondentov [%]	abs.počet respondentov	relat.počet respondentov [%]
základné	2	2	8	10,8
stredné bez maturity	5	5	22	29,7
stredné s maturitou	34	34	30	40,5
vyššie	10	10	3	4,1
vysokoškolské	49	49	11	14,9
iné	0	0	0	0
bez vzdelania	0	0	0	0
spolu	100	100	74	100

Zdroj: vlastný terénny výskum

Ďalšou skúmanou skutočnosťou bol typ a miesto zamestnania u oboch skupín respondentov, u mužov a u žien zvlášť. Očakávaná dominancia súkromného podnikania u novousadlíkov sa potvrdila len čiastočne. Aj keď je počet podnikateľov a živnostníkov v lokalite Kanaš pomerne vysoký, na prvom mieste v pracovnom zaradení respondentov figuruje zamestnanosť v súkromnom sektore, a to tak u mužov, ako aj u žien (Tab. 2a). Zároveň sa nepotvrdila ani hypotéza o výrazne nižšej ekonomickej aktivite žien z radu nových obyvateľov. Percento žien v domácnosti, na dôchodku, či na materskej dovolenke (prevažná časť kategórie „iné“) je len veľmi nízke

v porovnaní s percentom ich zamestnanosti. Existenciu tzv. zelených vdov tak možno s takmer určitou pravdepodobnosťou v Kanaši vylúčiť.

Tab.2a: Štruktúra novousadlíkov podľa typu a miesta zamestnania

		muži		ženy	
		abs.počet respondntov	relat.počet respondentov [%]	abs.počet respondntov	relat.počet respondentov [%]
Typ zamestnania	súkromný podnikateľ, živnostník	31	31	14	14
	štátny zamestnanec	21	21	26	26
	zamestnanec v súkromnom sektore	33	33	32	32
	v domácnosti	1	1	7	7
	študent	1	1	2	2
	dôchodca	5	5	7	7
	nezamestnaný	3	3	1	1
	iné	1	1	7	7
	neuvedené	4	4	4	4
Miesto zamestnania	Prešov	65	65	71	71
	Veľký Šariš	3	3	2	2
	iné mesto	13	13	3	3
	m.č. Kanaš	11	11	16	16
	iná obec	2	2	2	2
	inde	2	2	2	2
	neuvedené	4	4	4	4

Zdroj: vlastný terénny výskum

Aj keď sa produktívne obyvateľstvo mestského pôvodu koncentruje v oblasti bývania do suburbánnej zóny, jeho aktivity sú naďalej v rovnakej miere späté s centrálnym mestom. Len malá časť respondentov uviedla ako miesto svojho pracoviska Kanaš (11% mužov a 16% žien), pričom tieto údaje môžu byť značne skreslené a zodpovedajú pravdepodobne počtu ekonomicky neaktívneho obyvateľstva. Rovnako veľmi nízky je počet zamestnaných vo Veľkom Šariši (3% mužov a 2% žien), čo svedčí o zanedbateľnej miere ekonomického prepojenia nového obyvateľstva na mesto Veľký Šariš. Istá časť novousadlíkov, najmä mužov, dochádza za prácou do iného mesta, prípadne pracovne pôsobí v rámci celej republiky (Tab.2b).

U starousadlíkov naopak v dôsledku ich nepriaznivého vekového zloženia prevláda počet dôchodcov, a to najmä u žien (35% respondentiek). U ekonomicky aktívnej časti pôvodnej populácie dominuje zamestnanosť v súkromnom sektore (32,4% mužov a 23% žien), kým podiel živnostníkov a štátnych zamestnancov je výrazne nižší (Tab.3). Nezamestnanosť je v lokalite prakticky nulová (len 2 respondenti uviedli dočasnú nezamestnanosť). Vyšší počet študentov môže byť spôsobený existenciou viacgeneračných domácností, kde dotazník pravdepodobne vyplňal niektorý z mladších členov rodiny. Z hľadiska miesta zamestnania možno u pôvodného obyvateľstva sledovať pomerne vyrovnaný stav pracujúcich v Prešove a pôsobiacich v Kanaši (zapríčinený zrejme vysokým počtom dôchodcov). Vyššiu prepojenosť je vidieť aj s mestom Veľký Šariš (8,1% mužov a 1,4% žien), ako dôsledok dlhodobého spoločného vývoja oboch sídiel. Dochádzka za prácou do iného mesta úplne absentuje, z iných obcí je to najmä Malý Šariš, prípadne zahraničie.

Tab. 2b: Štruktúra starousadlíkov podľa typu a miesta zamestnania

		muži		ženy	
		abs.počet respondntov	relat.počet respondentov [%]	abs.počet respondntov	relat.počet respondentov [%]
Typ zamestnania	súkromný podnikateľ, živnostník	7	9,5	8	10,8

	štátny zamestnanec	9	12,2	9	12,2
	zamestnanec v súkromnom sektore	24	32,4	17	23
	v domácnosti	0	0	5	6,8
	študent	6	8,1	2	2,7
	dôchodca	23	31,1	26	35
	nezamestnaný	1	1,3	1	1,4
	iné	0	0	2	2,7
	neuveденé	4	5,4	4	5,4
Miesto zamestnania	Prešov	33	44,6	29	39,2
	Veľký Šariš	6	8,1	1	1,4
	iné mesto	0	0	0	0
	m.č. Kanaš	30	40,5	36	48,6
	iná obec	1	1,4	2	2,7
	inde	0	0	2	2,7
	neuveденé	4	5,4	4	5,4

Zdroj: vlastný terénny výskum

Výsledky výskumu jasne poukazujú na pomerne veľké rozdiely v štruktúre nového a pôvodného obyvateľstva miestnej časti Kanaš. Kým pôvodnú populáciu tvoria predovšetkým obyvatelia produktívneho až poproduktívneho veku, s nižšou priemernou úrovňou vzdelanosti a ekonomickej aktivity, imigráciou pribúda do lokality stále viac nových ekonomicky aktívnych obyvateľov v produktívnom veku, s prevažne vysokoškolským vzdelaním a viditeľne vyšším príjmom. Tieto rozdiely výrazne ovplyvňujú vzájomné vnímanie sa oboch skupín obyvateľstva a môžu viesť k polarizácii spoločnosti, separácii až úplnej izolácii najmä nových rezidentov. Na druhej strane však zmeny sociálnej štruktúry obyvateľstva vyvolávajú aj množstvo pozitívnych javov, a to už len samotným omladením populácie, prílivom kapitálu a oživením sociálneho prostredia.

2.2 Životný štýl starých a nových rezidentov

Okrem rozdielov v sociálnej štruktúre obyvateľstva ovplyvňuje sociálnu klímu skúmanej lokality aj odlišnosť životného štýlu starých a nových rezidentov, korešpondujúca do veľkej miery nielen so spôsobom bývania, ale aj s ich pozíciou v rámci životného cyklu. V dotazníkovom šetrení sme preto, ako jeden z najvýstižnejších ukazovateľov, zisťovali charakter a veľkosť domácností u oboch skupín respondentov.

Výsledky výskumu ukázali, že takmer $\frac{3}{4}$ suburbánnych domácností v Kanaši tvoria manželské páry s deťmi, častokrát v dojceneckom, predškolskom, či mladšom školskom veku. To svedčí o preferencii rodinného spôsobu života, tzv. „familizmu“, čo podľa Bellsa (1985) napomáha k vytvoreniu priaznivej sociálnej klímy v komunite. Rovnako u pôvodného obyvateľstva prevláda počet domácností s deťmi (43,2% respondentov), nie však až tak výrazne. Vyšší podiel majú v tejto skupine obyvateľstva viacgeneračné domácnosti (23%) a domácnosti bez detí, resp. kde deti už žijú samostatne (24,3%). Počet jednočlenných domácností je u oboch skupín nevýrazný (Tab.4, Graf 1).

Tab. 3: Charakter domácností respondentov

charakter domácnosti	novousadlíci		starousadlíci	
	abs. počet respondentov	relat. počet respondentov [%]	abs. počet respondentov	relat. počet respondentov [%]
manželský pár s deťmi	73	73	32	43,2
manželský pár bez detí	9	9	18	24,3
viacgeneračná domácnosť	13	13	17	23
slobodný/slobodná	1	1	2	2,7
vdovec/vdova	1	1	2	2,7
rozvedený/rozvedená	3	3	3	4,1
iné	0	0	0	0

Zdroj: vlastný terénny výskum

Priemerný počet členov domácností je v prípade pôvodných obyvateľov mierne vyšší (dosahuje hodnotu 5,12), čo môže byť spôsobené práve existenciou početnejších viacgeneračných domácností. Suburbánne domácnosti

majú v priemere 5 členov, keď však odrátame nadpriemernú hodnotu v podobe 16-člennej rodiny s deťmi v adoptívnej starostlivosti, zníži sa táto hodnota na 4,89. Stredná hodnota počtu členov domácností bola u oboch skupín rovnaká, a to 4. Najčastejšie sa vyskytujúcimi boli 4-členné domácnosti u nových rezidentov a 2-členné u pôvodných.

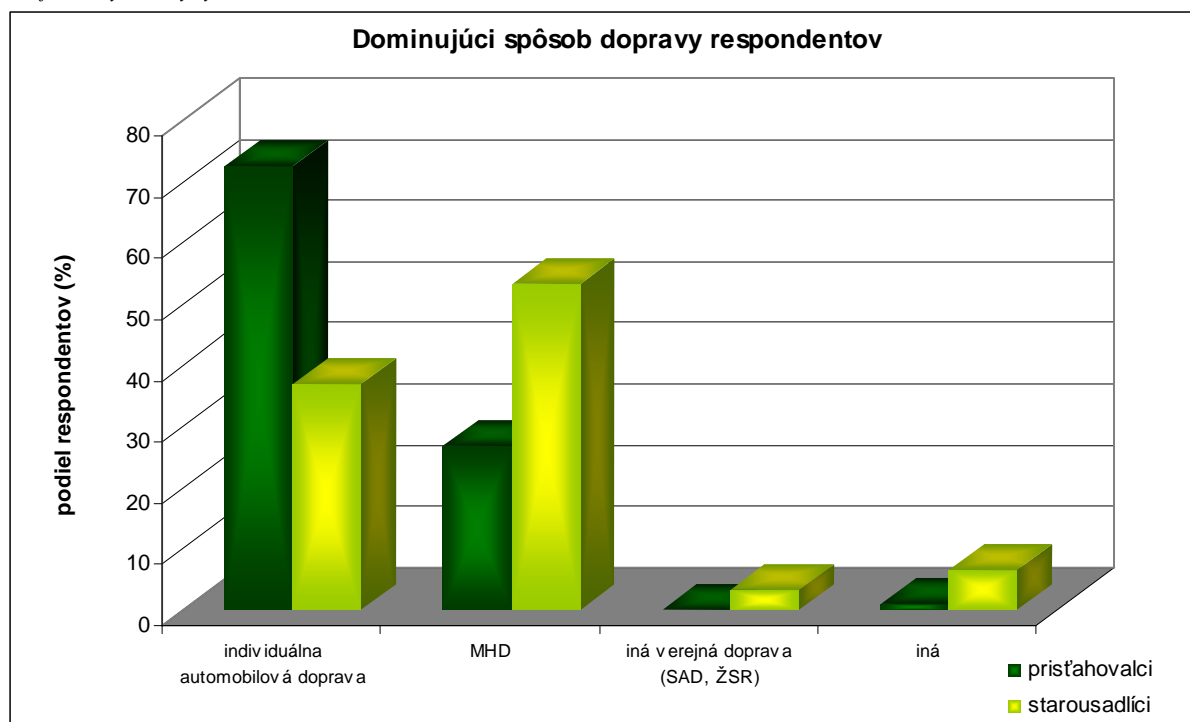
Ďalším dôležitým ukazovateľom životného štýlu obyvateľstva je časová štruktúra bežného pracovného dňa. Z výpovedí respondentov vyplýva, že pôvodné obyvateľstvo strávi denne doma priemerne o 3 hodiny viac ako prisťahované (19,17 h/deň u starousadlíkov oproti 16,04 h/deň v prípade novousadlíkov). Vo všeobecnosti sú však priemerné i stredné hodnoty času stráveného doma u oboch skupín relatívne vysoké. Príčinu možno vidieť vo vysokom podiele dôchocov u pôvodnej populácie (najčastejšie sa vyskytujúcou hodnotou bolo práve 24h) a vysokej miere mobility nového obyvateľstva.

Stupeň motorizácie spoločnosti možno rovnako vnímať ako indikátor vyššej solventnosti, nezávislosti a mobility obyvateľstva. Typickou črtou aktérov suburbanizácie je práve preferencia, až dlhodobá závislosť na individuálnej automobilovej doprave. Naším zámerom bolo preskúmať, do akej miery je táto črta v lokalite Kanaš prítomná, a to komparáciou spôsobu dopravy nových a pôvodných rezidentov. Výpovede respondentov potvrdili výraznú dominanciu osobnej automobilovej dopravy u novousadlíkov, kým u pôvodného obyvateľstva prevláda využívanie mestskej hromadnej dopravy (Tab.4, Graf 2). Viacero respondentov však pri tejto otázke uviedlo niekoľko možností, najčastejšie sa vyskytovala kombinácia automobilovej dopravy a MHD. Kým osobný automobil využíva na prepravu prevažne pracujúce obyvateľstvo, ženy v domácnosti, deti a mládež aj starší obyvatelia cestujú najmä mestskou hromadnou dopravou. Využitie inej verejnej dopravy (SAD, ŽSR) je zanedbateľné, keďže sa nenachádza priamo v lokalite. Malá časť obyvateľstva využíva na prepravu aj bicykel, či taxi.

Tab.4: Dominujúci spôsob dopravy respondentov

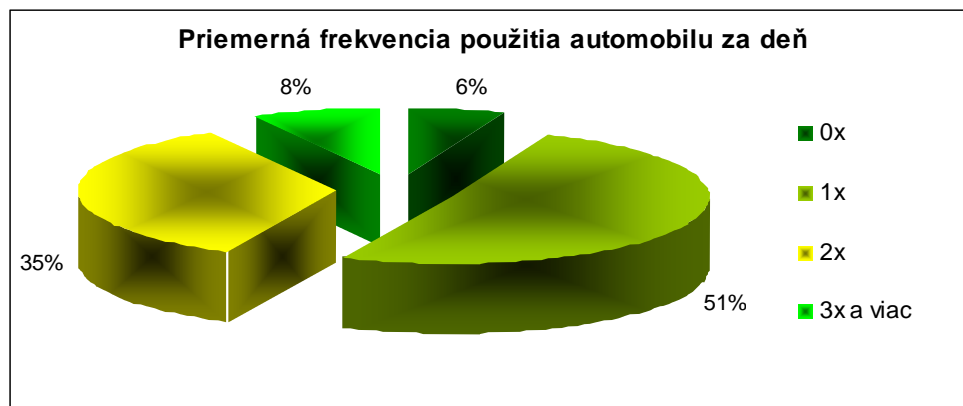
dominujúci spôsob dopravy	novousadlíci		starousadlíci	
	abs.počet respondentov	relat.počet respondentov [%]	abs.počet respondentov	relat.počet respondentov [%]
individuálna automobilová doprava	87	72,5	34	36,9
MHD	32	26,7	49	53,3
iná verejná doprava (SAD, ŽSR)	0	0	3	3,3
iná	1	0,8	6	6,5
SPOLU	120	100	92	100

Zdroj: vlastný terénny výskum

Graf 1. Zdroj: vlastný terénny výskum

V suburbánných rezidenciách nie je zriedkavé ani vlastníctvo väčšieho počtu osobných automobilov pre viacerých členov domácnosti, prípadne na služobné účely. Intenzita využívania automobilu počas dňa predstavuje najčastejšie dochádzku za prácou do mesta Prešov a späť. Pomerne veľká časť novousadlíkov však cestuje do mesta priemerne aj 2-krát (35% respondentov), dokonca viackrát (8% respondentov).

Graf 2. Zdroj: vlastný terénny výskum

3 Sociálna klíma a komunitný život v lokalite Kanaš

3.1 Noví rezidenti a ich pozícia v rámci lokálnych sociálnych sietí

Príchodom mestského obyvateľstva do suburbánnej lokality sa mení nielen jej fyzické prostredie a sociálna štruktúra, novým rysom miestneho spoločenského života sa navyše stáva postupná integrácia nových členov do komunity obce. Mieru tejto integrácie možno sledovať na politickej, ekonomickej i spoločensko-kultúrnej úrovni.

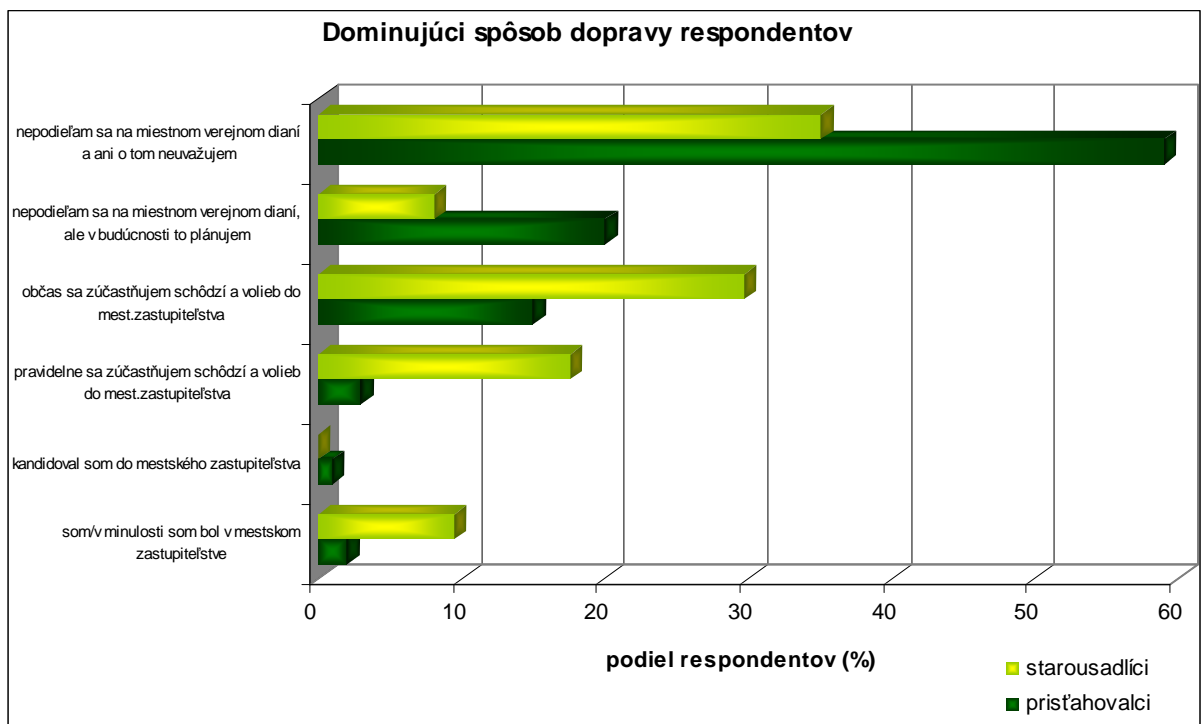
Politická integrácia sa prejavuje participáciou novousadlíkov na verejnom živote obce, ich začleňovaním sa do obecných zastupiteľstiev a lokálnou občianskou aktivitou. Pri dotazníkovom šetrení sme teda okrem iného skúmali, aká je jej úroveň u nových obyvateľov Kanaša v porovnaní so starousadlíkmi. V mestskom zastupiteľstve Veľkého Šariša je Kanaš reprezentovaný len jediným poslancom, resp. poslankyňou, čo neposkytuje dostatok možností pre účasť na riadení mesta ako samosprávnej jednotky. Napriek tomu dvaja z nových rezidentov uviedli, že sú, resp. v minulosti boli členmi mestského zastupiteľstva. V oboch prípadoch sa však jedná o prisťahovalcov tzv. prvej generácie, teda imigrovaných do Kanaša v porevolučnom období. Aj súčasná poslankyňa patrí práve k tejto skupine imigrantov. V prípade starousadlíkov bol počet niekdajších členov mestského zastupiteľstva o niečo vyšší (9,5%). Celkovo možno badať vyšší reálny záujem o miestne verejné dianie u pôvodného obyvateľstva, kde sa 17,6% respondentov zúčastňuje verejných schôdzí pravidelne a 29,7% aspoň občas. Noví rezidenti naopak uviedli len veľmi nízku reálnu občiansku aktivitu, avšak pomerne veľká časť z nich ju v budúcnosti plánuje (20% respondentov). Najväčšia časť respondentov z oboch skupín obyvateľstva neprejavila absolútne žiadny záujem o účasť na verejnom živote (Tab.5, Graf 3).

Tab. 5: Občianska aktivita respondentov

účasť na miestnom verejnom danií	novousadlíci		starousadlíci	
	abs.počet respondentov	relat.počet respondentov [%]	abs.počet respondentov	relat.počet respondentov [%]
som/v minulosti som bol v mestskom zastupiteľstve	2	2	7	9,5
kandidoval som do mestského zastupiteľstva	1	1	0	0
pravidelne sa zúčastňujem schôdzí a volieb do mest.zastupiteľstva	3	3	13	17,6
občas sa zúčastňujem schôdzí a volieb do mest.zastupiteľstva	15	15	22	29,7

nepodieľam sa na miestnom verejnom diania, ale v budúcnosti to plánujem	20	20	6	8,1
nepodieľam sa na miestnom verejnom diania a ani o tom neuvažujem	59	59	26	35,1

Zdroj: vlastný terénny výskum

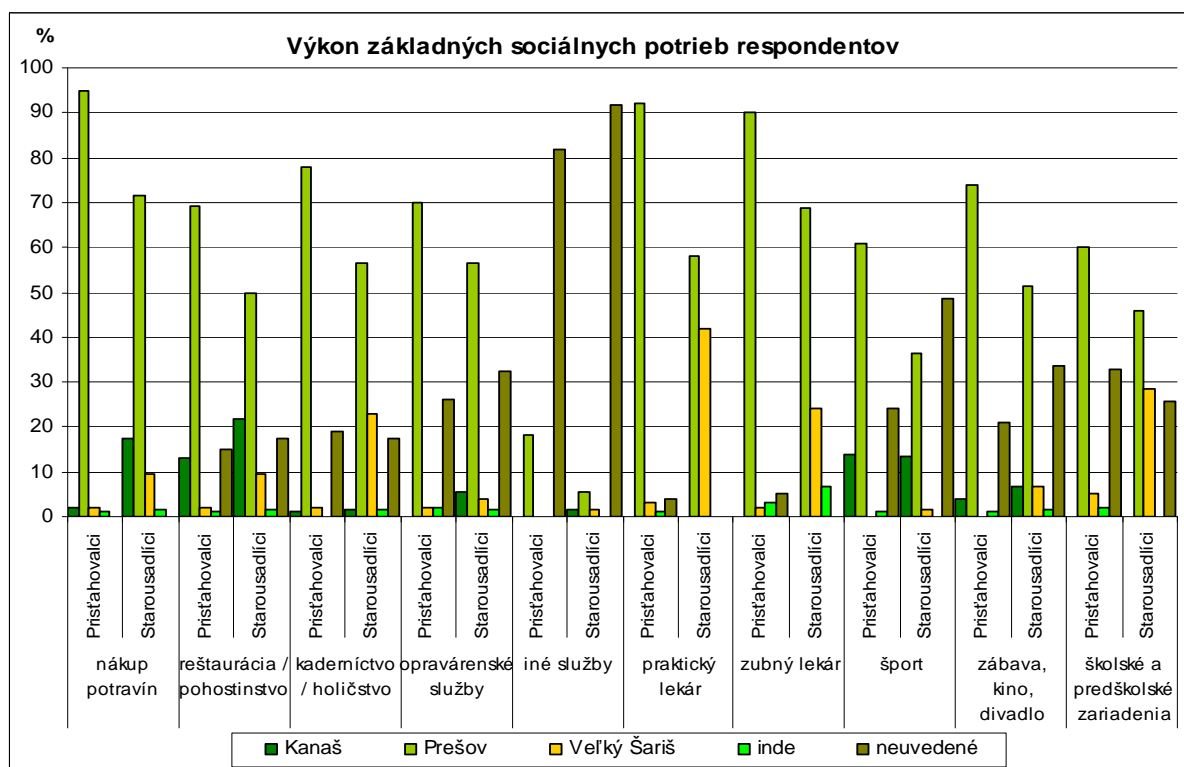

Graf 3: Občianska aktivita respondentov

Zdroj: vlastný terénny výskum

Výraznejšia možnosť vplyvu na lokálnu správu by podľa vyjadrení obyvateľov mohla nastať po odčlenení sa Kanaša od mesta Veľký Šariš. Tento názor zastáva pomerne veľká časť nových aj pôvodných obyvateľov (18% respondentov ho uviedlo priamo v dotazníku), pričom výhrady majú najmä k nezájmu mestského zastupiteľstva o rozvoj miestnej časti Kanaš a čiastočne aj voči samotnej osobe primátora mesta.

Začlenenie sa imigrantov do nového prostredia možno hodnotiť aj z pozície využívania miestnych služieb. Pre lepšiu názornosť sme aj v tomto prípade využili pri sledovaní výkonu základných sociálnych potrieb oboch skupín respondentov komparatívnu metódu. Základom bol výber reprezentatívnej vzorky aktivít a služieb, pri ktorých sme zisťovali miesto ich realizácie (Graf 4).

Graf 4. Zdroj: vlastný terénny výskum

Z výsledkov vyplynulo, že najvýznamnejší tok ľudí v rámci všetkých aktivít a služieb smeruje do mesta Prešov (s výnimkou kategórie iné služby, kde väčšina respondentov neuviedla žiadnu odpoveď). Potvrdila sa tak hypotéza o silnej závislosti nového, ako aj pôvodného obyvateľstva na ekonomickej a obchodnoobslužnej základni centrálného mesta. Dôležité je však uviesť, že občianska vybavenosť lokality Kanaš je výrazne podpriemerná a obyvatelia sú tak nútení dochádzať za službami do iných sídel. Lepšie možnosti z hľadiska služieb poskytuje v blízkom okolí iba mesto Veľký Šariš, čo však noví rezidenti Kanaša využívajú len zriedka. Naopak u pôvodného obyvateľstva možno vidieť značnú prepojenosť na Veľký Šariš predovšetkým v oblasti zdravotníctva a školstva. Až 42% respondentov z pôvodných obyvateľov uviedlo, že svojho praktického lekára má práve vo Veľkom Šariši. O čosi menšie, ale tiež pomerne viditeľné percento starousadlíkov využíva služby veľkošarišského zubára (24,3%) kaderníctva (23%) aj školských a predškolských zariadení (28,4%). Atraktívne pre nových rezidentov by mohlo byť hlavne novootvorené materské centrum, materská a základná škola, ktoré podľa slov primátora dosahujú vynikajúcu úroveň. Nevýhodou je však nedostatočné dopravné spojenie s mestom a podľa názorov rodičov aj častá výučba detí v dialekte, najmä v predškolských zariadeniach.

Využívanie potravinovej predajne v Kanaši je možné čiastočne pozorovať u pôvodného obyvateľstva bývajúceho v jej blízkosti. Jedná sa tu však len o doplnkový charakter, väčšina nákupov sa u oboch skupín rezidentov realizuje v prešovských obchodných domoch. Na využívaní miestnych služieb sa nové obyvateľstvo do určitej miery podieľa len v prípade pohostinstva a príležitostného stravovania v motoreste Šariš Park a v rámci športových aktivít, reprezentovaných súkromným detským ihriskom s tenisovým kurtom, žrebčincou a turistickými možnosťami.

Kultúrne, spoločenské a iné podujatia, poskytujúce výbornú príležitosť vytvárania sociálnych kontaktov, sa v lokalite Kanaš uskutočňujú len veľmi zriedka a obyvateľstvo je o nich zväčša neinformované. Podľa vyjadrení samotných obyvateľov sa prevažne jedná o detské vystúpenia v kostole pri príležitosti rôznych sviatkov, detské športové súťaže v letnom a jesennom období (napr. „šarkaniáda“) a príležitostné tanečné zábavy pre mládež. Pri otázke, či sa zúčastňujú spoločenských a kultúrnych podujatí v okolí, tak veľká časť respondentov brala do úvahy aj pomerne časté kultúrne akcie vo Veľkom Šariši (diskotéky, plesy, šarišské hradné dni, deň otvorených dverí Pivovaru Šariš, oslavy MDŽ a MDD apod.), prípadne aj súkromné oslavy. Nakoľko je týchto podujatí nedostatok, len veľmi malá časť respondentov uviedla, že sa ich zúčastňuje aspoň raz za rok (23% novousadlíkov a 32,4% starousadlíkov). Naopak väčšina respondentov spoločenské akcie vôbec nenavštevuje, alebo sa ich zúčastní len veľmi zriedka (Tab.6) Príčinu možno vidieť aj v malej informovanosti obyvateľov lokality, zapríčinenú aj absenciou mestského rozhlasu. Jeho úlohu do istej miery nahrádza mesačník *Veľkošarišan*, ktorý je však v predaji len v miestnych potravinách.

Tab. 6: Účasť respondentov na miestnych spoločenských, kultúrnych a iných akciách.

účasť na miestnych spoločenských, kultúrnych a iných akciách	prist'ahovalci		starousadlíci	
	abs.počet respondentov	relat.počet respondentov [%]	abs.počet respondentov	relat.počet respondentov [%]
pravidelne (každý mesiac)	5	5	4	5,4
občas (viackrát za rok)	18	18	20	27
výnimočne (1x za rok)	12	12	15	20,3
takmer nikdy (menej ako 1x za rok)	24	24	18	24,3
nikdy	41	41	17	23

Zdroj: vlastný terénny výskum

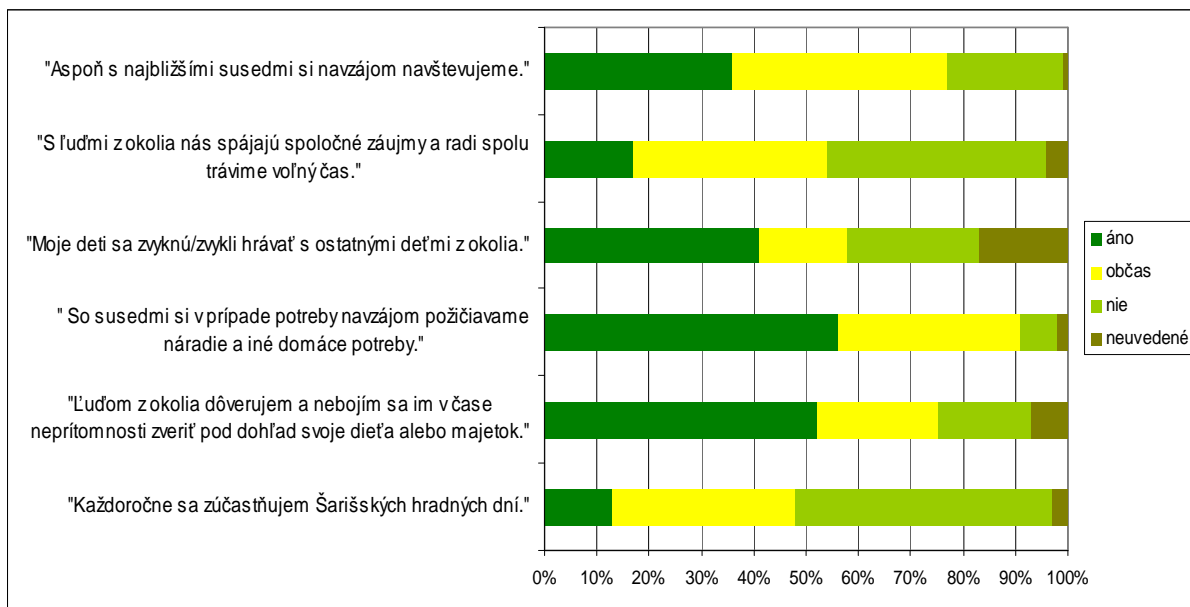
3.2 Sociálna interakcia obyvateľstva

Sociálne kontakty zahŕňajú všetky druhy verejných aktivít, pri ktorých sú ľudia v prítomnosti iných ľudí. Spoločenské aktivity vedú k budovaniu medziľudských vzťahov a ku vzájomnej dôvere. Podľa Gehla (2000) je teda sociálna interakcia dôsledkom toho, že sa ľudia pohybujú a zotrvávajú na rovnakých miestach. Je preto dôležité vytvoriť vhodné podmienky pre možnosti zámerného i náhodného stretávania sa obyvateľstva najmä budovaním kvalitných verejných priestorov a vytváraním príležitostí na stretnutie. Charakter sociálnych vzťahov totiž vo veľkej miere závisí od prostredia, v ktorom ku stretnutiam dochádza (Susová 2007).

Skúmaním miest kontaktov obyvateľstva v suburbánnej lokalite, tak možno relatívne presne analyzovať a zhodnotiť hĺbku sociálnej interakcie nielen medzi novým a pôvodným obyvateľstvom, ale aj vnútri oboch skupín. V priebehu empirického výskumu sme sa teda zamerali na identifikáciu miest kontaktov v lokalite Kanaš z pohľadu oboch skupín obyvateľstva. Podľa výpovedí starousadlíkov, k najčastejším stretnutiam (predpokladáme, že prichádzajú do kontaktu prevažne s inými pôvodnými obyvateľmi) dochádza v kostole, na zastávke MHD alebo priamo pri cestovaní a na ulici. Menšia časť ďalej uviedla miestne pohostinstvo, súkromné návštevy, verejné schôdze, obchod a ihrisko a miestny žrebčinec. Do kontaktu s novými rezidentami prichádzajú starousadlíci len zriedka a jedná sa prevažne o formálne známosti. Na prvých troch miestach tu rovnako figuruje MHD, kostol a náhodné stretnutia na ulici. Za intenzívnejšie, hoci nie vždy v pozitívnom zmysle, už možno považovať susedské a obchodné kontakty, ktoré sú však menej časté. Čiastočne dochádza ku vzniku kontaktov aj v pohostinstve, na verejných schôdzkach, kultúrnych podujatiach, či prostredníctvom známych.

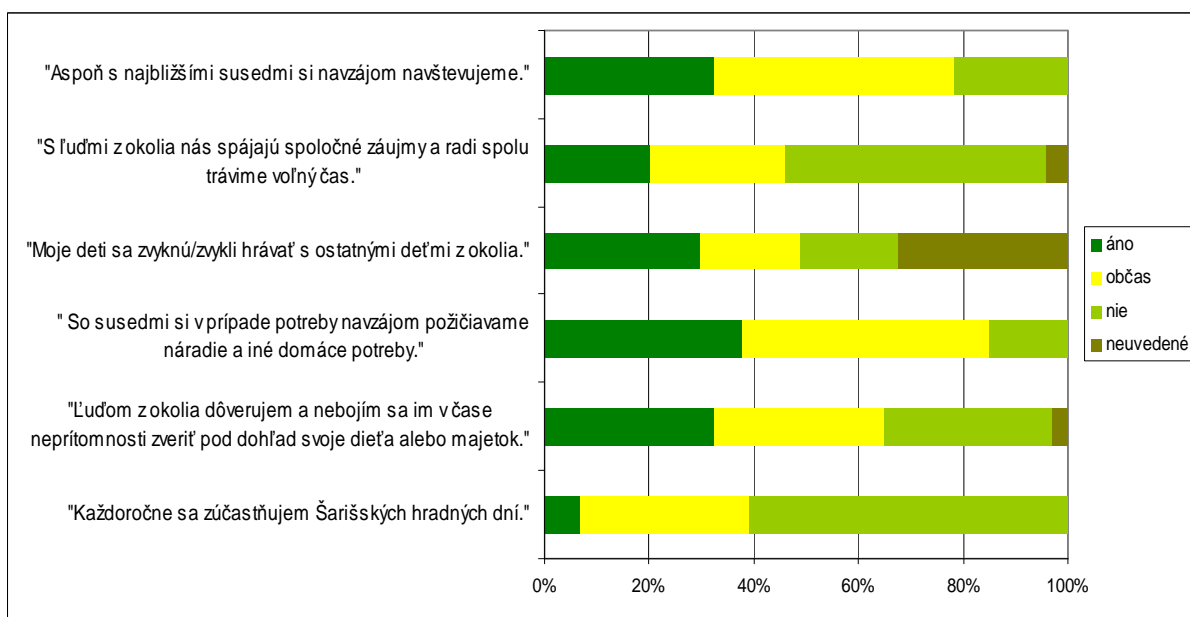
Noví rezidenti uviedli ako miesta najčastejších kontaktov s ostatným obyvateľstvom najmä ulicu, kostol a súkromné návštevy. O čosi zriedkavejšie dochádza ku stretnutiam v pohostinstve, pri cestovaní verejnou dopravou, na prechádzkach, verejných schôdzkach, či paradoxne v Prešove. Treba však podotknúť, že uvedené miesta stretnutí sa vzťahujú prevažne na okolité obyvateľstvo, teda v prevažnej miere na iných suburbánnych rezidentov. Dlhodobejším pozorovaním života v lokalite Kanaš je totiž možné zistiť, že sociálna integrácia nových obyvateľov je síce pomerne dobrá, avšak vo väčšine prípadov len v rámci vlastnej spoločenskej vrstvy. Suburbánne rezidencie sa koncentrujú do určitých oblastí, kde si obyvatelia vytvárajú vlastnú malú komunitu s kvalitou vzťahov častokrát lepšou ako v pôvodnej vidieckej spoločnosti. Táto skutočnosť je pochopiteľná, vzhľadom na to, že noví obyvatelia majú nielen podobné sociálne a ekonomické postavenie, ale stretávajú sa v danej lokalite aj s veľmi podobnými problémami, ktorých riešenie ich navzájom zblízuje. Ľudia si tu navzájom dôverujú, navštevujú sa, vypomáhajú si v práci okolo domu a málokedy vytvárajú okolo svojich príbytkov fyzické bariéry. V Kanaši možno nájsť hneď niekoľko takýchto mikrokomunit, a to najmä v častiach s disperznou suburbánnou zástavbou. Pri budovaní najnovších suburbánnych rezidiencií priamo medzi pôvodnou zástavbou naopak veľakrát dochádza k izolácii imigrantov, viditeľnej už pri prvom pohľade (vysoké ploty, brány, agresívne psy a pod.).

Tento špecifický vývoj sa odráža aj v reakciách respondentov na vybrané situácie, ktorých cieľom bolo zistiť kvalitu sociálnej klímy u oboch skupín obyvateľstva zvlášť (Graf 5 a 6).

Graf 5: Sociálna integrácia novousadlíkov vo vybraných situáciách.

Zdroj: vlastný terénny výskum

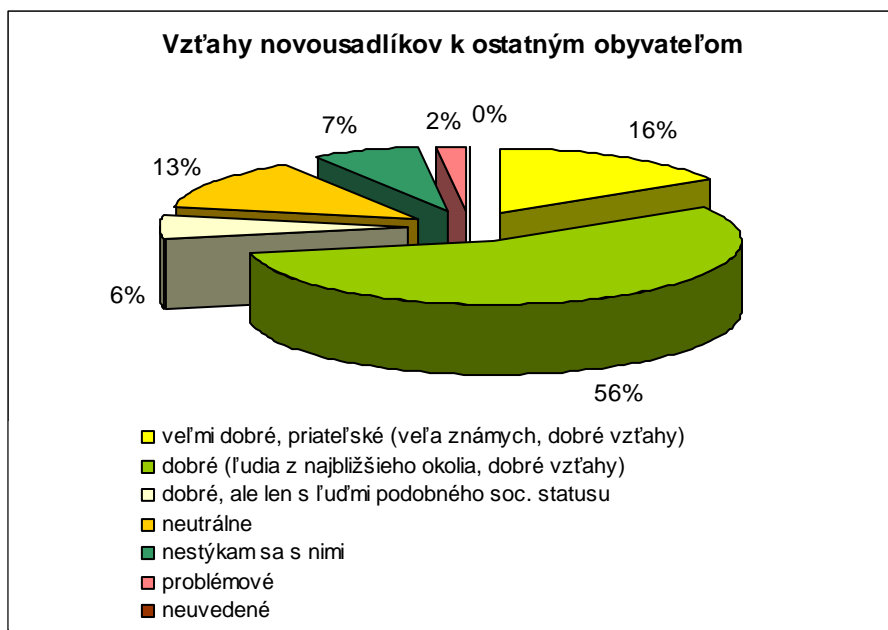

Graf 6: Sociálna integrácia starousadlíkov vo vybraných situáciách.

Zdroj: vlastný terénny výskum

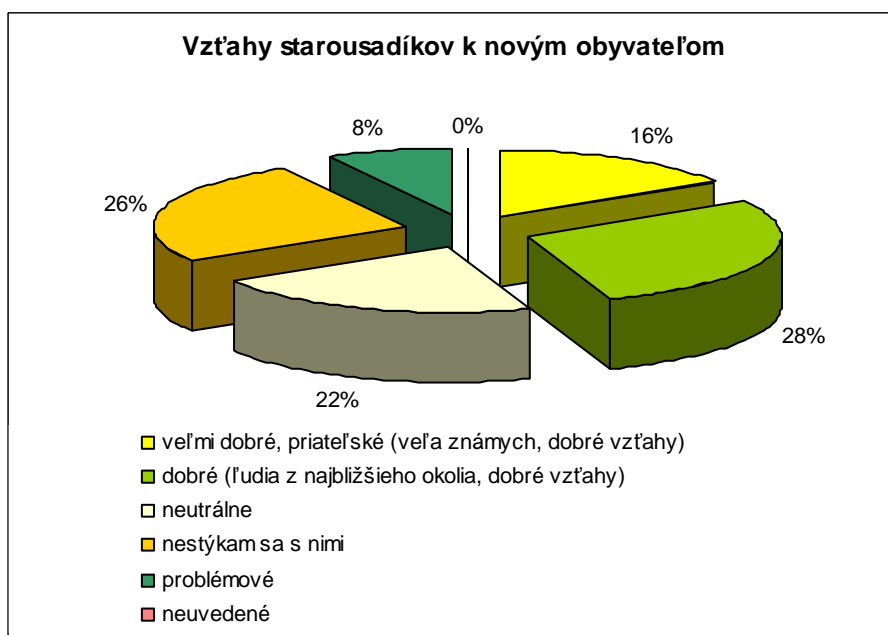
Pri analýze a komparácii oboch grafov možno konštatovať, že intenzita sociálnych kontaktov medzi novým obyvateľstvom nie je slabšia, naopak takmer vo všetkých položkách mierne prevyšuje pôvodnú vidiecku komunitu.

S cieľom zistiť mieru interakcie aj medzi novým a pôvodným obyvateľstvom Kanaša, sme analyzovali reakcie a názory respondentov priamo na ich vzájomné vzťahy. U respondentov spomedzi nového obyvateľstva prevažovali pozitívne vyjadrenia. Viac ako polovica z nich charakterizovala svoje vzťahy k pôvodným obyvateľom ako dobré, ďalších 16% respondentov dokonca ako veľmi dobré. Problémové vzťahy uvideli len 2% respondentov. Zvyšné odpovede odrážali rozličnú mieru sociálnej izolácie (Graf 7). Všeobecne sa tak vnímanie pôvodného obyvateľstva novými rezidentmi javí ako nadmieru dobré. Nevylučujeme však aj isté nadhodnotenie údajov v dôsledku možného chápania všetkého obyvateľstva žijúceho v lokalite dlhšie ako respondent, ako pôvodného.

Graf 7. Zdroj: vlastný terénny výskum

Pôvodné obyvateľstvo bolo vo svojich odpovediach značne heterogénnejšie. Pomerne vyrovnaný je podiel dobrých vzťahov (28,4%), neutrálnych vzťahov (21,6% respondentov) a nedostatočného kontaktu (25,7%). Rovnako ako u nových rezidentov, aj tu považuje približne 16% respondentov vzťahy ku novousadlíkom za veľmi dobré. Vyšší je však podiel problémových vzťahov (8,1%) vyplývajúcich najmä zo susedských kontaktov (Graf 8).

Graf 8. Zdroj: vlastný terénny výskum

Na základe analýzy a dopĺňujúcich vyjadrení respondentov je teda možné konštatovať celkovo neutrálne až negatívne vnímanie príchodu nových obyvateľov z pohľadu starousadlíkov. Väčšina z nich uvádza, že ich zatiaľ nepozná a to najmä z dôvodu nedostatku príležitostí na vytváranie kontaktov. Mnohým sa navyše zdajú byť povýšeneckí, nedôverčiví a neprístupní, zvyknutí žiť v anonymite, ako je to bežné v mestskom prostredí. Negatívne je vnímané aj vytváranie rôznych foriem fyzických bariér okolo vlastných rezidiencií. Dôvodom prlívu imigrantov do lokality väčšina pôvodného obyvateľstva rozumie a uznáva ich, dokonca vníma aj viacero pozitívnych javov súvisiacich so suburbánnou imigráciou. Medzi najvýraznejšie zaraďujú celkový rast a rozvoj Kanaša, a to najmä zvýšením výstavby v obci a vybudovaním inžinierskych sietí, a omladenie vekovej štruktúry

obyvateľstva. Významný je takisto aj finančný efekt ich príchodu pre miestne obyvateľstvo, od ktorého väčšinou odkupujú pozemky a zamestnávajú ho pri stavbe svojich rezidiencií.

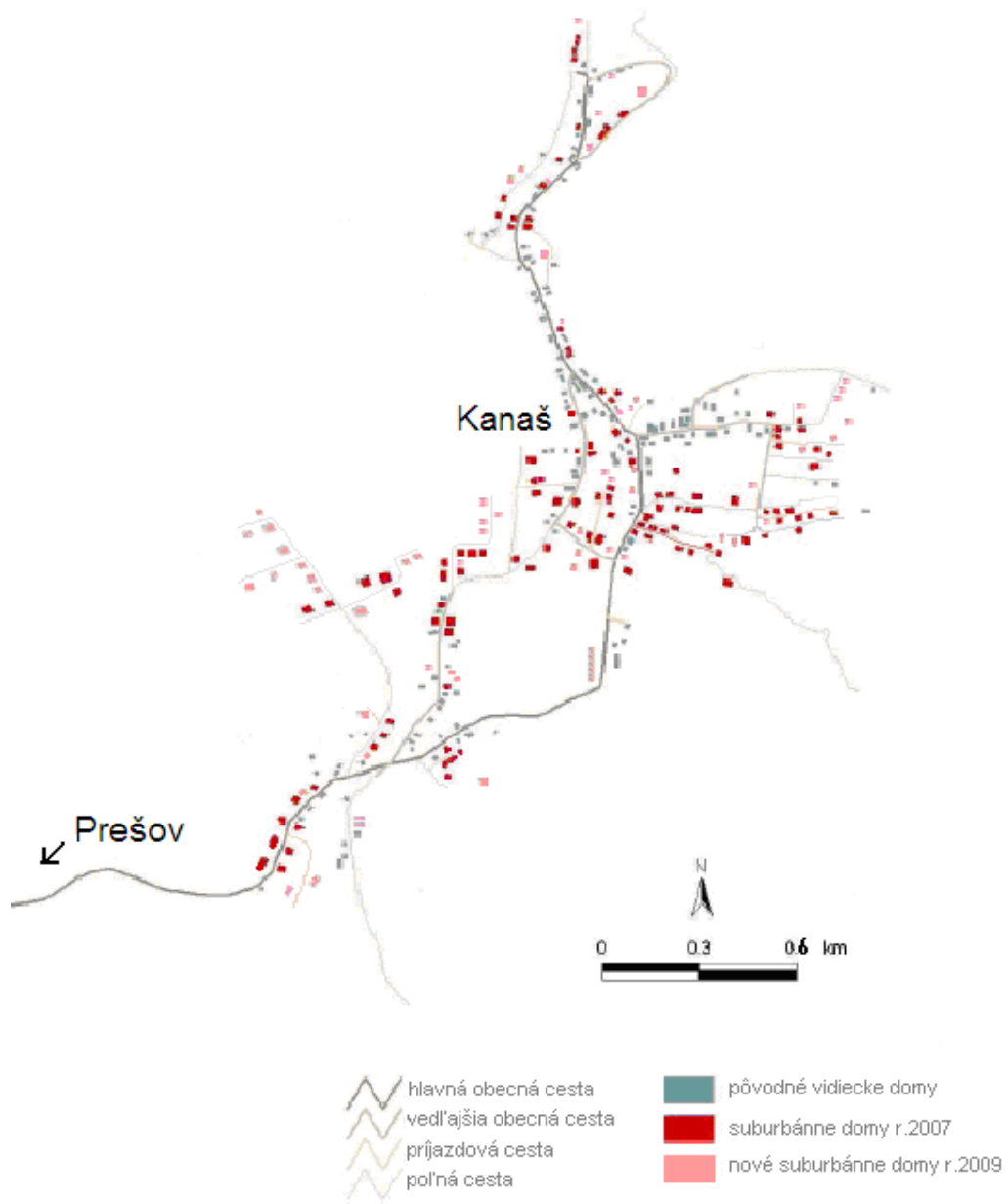
Sociálne prostredie miestnej časti Veľký Šariš – Kanaš vykazuje, ako ukázali analýzy rôznych jeho zložiek, vysokú mieru heterogenity. Existencia niekoľkých paralelných sociálnych mikroklím v rámci jednej lokality spôsobuje v Kanaši značnú polarizáciu spoločnosti. Kontakty medzi imigrantami a pôvodným obyvateľstvom síce jestvujú, sú však väčšinou vynútené a formálne. Nevylučujeme samozrejme ani príklady spolupráce a kvalitných medziľudských vzťahov týchto dvoch skupín obyvateľstva. Závisí to pravdepodobne najmä od dĺžky pobytu nového rezidenta v lokalite a jeho individuálneho konania. Možno teda vyjadriť predpoklad, že vzniknuté problémy a prípady separácie imigrantov, rovnako aj polarizácia celej komunity sú javmi dočasnými a v priebehu vývoja bude dochádzať k ich postupnému zlepšovaniu.

4 Záver

Hybnou silou premien sociálneho prostredia v prímestských lokalitách je proces suburbanizácie, teda proces migrácie obyvateľstva z vnútorného mesta na jeho okraj a do prímestskej zóny, motivovaný túžbou po zvýšení kvality bývania a životného prostredia a podmienený technologickým pokrokom v doprave (Matlovič, Sedláková 2004). Prejavy suburbanizácie sú vo svete rôzne. Kým v americkom prostredí nadobúda podobu živelnej expanzie radovej zástavby do prírodnej krajiny, u nás sa prejavuje zatiaľ výlučne dopĺňaním a rozširovaním domového fondu vidieckych obcí v blízkom zázemí centrálnych miest. Jej vplyvom však dochádza k viditeľným zmenám sociálnej štruktúry a sociálneho, ale aj fyzického prostredia suburbánnych lokalít. Komunitný aspekt sa stráca, alebo transformuje do podoby formálneho spolužitia.

Mesto Prešov je s počtom 93 000 obyvateľov typickým reprezentantom postkomunistických miest strednej veľkosti a v jeho zázemí teda možno očakávať menej výrazné prejavy suburbanizácie (Matlovič, Sedláková 2004). Overovaním parciálnych hypotéz sme v prešovskej suburbánnej lokalite Kanaš identifikovali niekoľko spoločných črt s vývojom v zázemí iných postkomunistických miest podobnej veľkosti. Prvé výraznejšie prejavy suburbánnej migrácie sa v lokalite, ako aj v celom zázemí Prešova začínajú prejavovať v polovici 90. rokov 20. storočia a odvtedy majú stúpajúci trend. Potvrdila sa aj hypotéza o imigrácii obyvateľov prevažne z prešovských sídlisk (najmä Sídliska III. a Sekčova) s vyšším sociálno-ekonomickým statusom a mestským životným štýlom, čo vytvára kontrast s vidieckou populáciou. Naviazanosť na centrálné mesto sa však v dôsledku podpriemernej občiansko-technickej vybavenosti lokality prejavuje v podobnej miere aj u pôvodného obyvateľstva. Väzby na mesto Veľký Šariš možno v istej miere pozorovať len u starousadlíkov, a to najmä v oblasti školstva, zdravotníctva a vybraných služieb. Využívanie miestnych služieb je však limitované ich nedostatkom a slabou dostupnosťou. Napriek dynamike populačného vývoja v Kanaši, sú reakcie v podobe zvyšovania úrovne služieb len veľmi pomalé. Podobne mylný bol aj predpoklad nižšej intenzity a kvality sociálnych kontaktov u nových rezidentov v porovnaní s vidieckou komunitou. Výskum naopak ukázal, že sociálna interakcia v rámci mikrokomunit nových rezidentov je neraz lepšia, ako medzi pôvodným obyvateľstvom. Výrazná je však miera polarizácie spoločnosti lokality. Kontakty medzi pôvodným a novým obyvateľstvom sú zväčša formálne a málo intenzívne, čo vedie k vytvoreniu dvoch, prípadne viacerých samostatných komunit žijúcich paralelne vedľa seba. Výskum však zachytáva len momentálny stav a štádium vývoja miestnej spoločnosti. Uvedené vzťahy sa teda môžu, a pravdepodobne aj budú, v priebehu ďalšieho vývoja transformovať. Jedným z limitujúcim prvkov sociálnej integrácie je v prípade Kanaša pomerne veľká nespojitosť zástavby, kde severná a južná časť sídla je od seba značne priestorovo oddelená. K zvýšeniu sociálnej integrácie oboch skupín obyvateľstva by mohlo prispieť vybudovanie kvalitných verejných priestorov poskytujúcich príležitosti vytvárania kontaktov, prípadne i osamostatnenie sa Kanaša, čo by podnietilo vyšší záujem o lokálnu občiansku aktivitu.

NOVÁ SUBURBÁNNA ZÁSTAVBA V LOKALITE KANAŠ

Mapa 1.: Suburbánna a pôvodná zástavba v lokalite Kanaš. Autor: Alena Lukáčová, Veronika Zuskáčová.
Zdroj: vlastné terénne mapovanie.

5 Literatúra

- BELLS, W.: *Social choice, life styles, and suburban residence*. In: Dobriner, W.M. (ed.): *The suburban community*. New York: G. P. Putnam's sons, 1958. s. 209
- DOLEŽALOVÁ, G., OUŘEDNÍČEK, M.: *Životní styl obyvatel v suburbánní zóně Prahy*. In: Ouředníček, M. ed.: *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Centrum pro výzkum měst a regionů. Praha, 2006, s. 143 – 159.
- GEHL, J.: *Život mezi budovami*. Brno: Nadace partnerství, 2000, 202 str.
- GREMLICA, T.: *Neuspořádaný, neregulovaný a z dlouhodobého hlediska neudržitelný růst městských aglomerací*. In: Sýkora, L., ed.: *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. 1. vyd., Ústav pro ekopolitiku, Praha, 2002, s. 21-38. ISBN 80-901914-9-5.
- HNILÍČKA, P. ed.: *Sídelní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě rodinných domů*. Era: Brno, 2005, 132 s., ISBN 80-7366-028-8.
- KALLABOVÁ, E.: *Percepce kvality bydlení v panelových sídlištích*. In: Fňukal, M., Szczyrba, Z.: *Bydlení – nové formy a dimenze*. Sborník referátů z konference. Olomouc: UP v Olomouci, 2004.
- KLAMÁR, R., ROSIČ, M.: *Regional disparities in Prešov Region according to the structure of industry*. Folia Geographica 14, 2009, 121 – 154, ISSN 1336-6157.
- KOSTELECKÝ, T., ČERMÁK, D.: *Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on Political Behaviour*. Sociological Studies, č.3., Praha: SOÚ AV ČR, 2004, 57 s., ISBN 80-7330-064-8.
- LUPI, T., MUSTERED, S.: *The Suburban Community Question*. Dpt. of Geography, Planning and International Development Studies, Universiteit van Amsterdam, 2004, Online. Dostupné na internete: november 2005, <http://www.bristol.ac.uk/sps/cnrpapersword/lupi.doc>
- MITRÍKOVÁ, J.: *Geografické aspekty transformácie maloobchodu a nákupného správania sa na Slovensku (prípadové štúdie z miest Prešov a Košice)*. Prešov. (KGaRR FHPV PU), 2008, p. 213, ISBN 978-80-8068-922-3.
- OUŘEDNÍČEK, M.: *Suburbanizace v kontextu urbanizačního procesu*. In: Sýkora, L., ed.: *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku, o.p.s., Praha, 2002, s. 39-54.
- OUŘEDNÍČEK, M.: *Suburbanizace Prahy*. Sociologický časopis, 39, 2, 2003, s. 235-253.
- OUŘEDNÍČEK, M., (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2006, 159 s., ISBN 80-86561-94-1.
- PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M.: *Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace*. In: Ouředníček, M. ed.: *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Centrum pro výzkum měst a regionů. Praha, 2006, s. 143 – 159.
- SADÍLEK, J.: *Suburbanizace a občanská aktivita: případová studie – Přezletice*. Bakalárska práca. 2006, www.suburbanizace.cz/BPSadilek.pdf, Dostupné na internete: 29.4.2009
- SEDLÁKOVÁ, A., MATLOVIČ, R.: *Suburbanizácia – transformačný proces priestorovej organizácie postkomunistických miest (empirický príklad Prešova)*. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis, Prírodné vedy, XLII., Folia Geographica 7, PU Prešov, 2004, s. 75 – 103, ISBN 80-8068-270-4.
- SEDLÁKOVÁ, A.: *Suburbanizácia a jej dôsledky – komparatívne štúdium českých a slovenských miest. Prípadové štúdie miest Olomouc a Prešov*. Dizertačná práca. Prešov: FHPV, 2007. 167 s
- SLÁVIK, V., KURTA, M.: *Rezidenčná suburbanizácia v zázemí Bratislavy – nový trend v migrácii obyvateľstva*. 2006, http://www.literarky.cz/index_o.php?p=clanek&id=760., Dostupné na internete: 29.4.2009
- SUSOVÁ, K.: *Sociální kapitál v suburbánních oblastech: Případová studie obce Jesenice u Prahy*. Bakalárska práca, 2007, www.suburbanizace.cz/Susova?BP.pdf, Dostupné na internete: 29.4.2009

Poznámka: Príspevok je súčasťou riešenia grantového projektu VEGA 1/0210/08 „Špecifické postavenie regiónu Východné Slovensko v kontexte regionálnych disparít Slovenskej republiky“ a grantového projektu VEGA - Koncept miesta v regionálnogeografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu - teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia (2008-2010).

Adresa autorov:

RNDr. Alena Lukáčová, PhD., Katedra geografie a regionálneho rozvoja, FHPV, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra č. 1, 08116 Prešov, e-mail: alenag@unipo.sk.

Veronika Zuskáčová, študentka na Katedre geografie a regionálneho rozvoja, FHPV, Prešovská univerzita, ul. 17. novembra č. 1, 08116 Prešov, e-mail: veronika.zuskacova@gmail.com